

Jarosław Sochacki

"Otton III", Jerzy Strzelczyk, Wrocław 2000 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 8, 323-325

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE * OMÓWIENIA * POLEMIKI

Jerzy Strzelczyk, *Otton III*, Wrocław 2000, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 259

Panowaniu Ottona III od długiego już czasu poświęca się wiele uwagi. W związku z 1000-letnią rocznicą zjazdu gnieźnieńskiego badania nad problemami tego okresu niejako ożyły ponownie, tak wśród historyków niemieckich, jak i polskich. Książka J. Strzelczyka jest pierwszą polską biografią Ottona III, uwzględniającą nie tylko polski stan badań, ale i najnowsze osiągnięcia nauki niemieckiej. Składa się ona z siedemnastu rozdziałów poświęconych poszczególnym etapom życia i władzy Ottona III oraz charakteryzujących jego następcę i jakość wprowadzonych przez niego zmian. I. *Dziedzictwo wzniosłe, lecz trudne*; II. *Pod skrzydłami matki i babki*; III. *Cesarska korona*; IV. *Wojciech i inni*; V. *Gerbert z Aurillac*; VI. *Rebelia w Rzymie i wojna na Połabiu*; VII. *Druga wyprawa włoska. Rozprawa z rebeliantami i reformy*; VIII. *Renovatio Imperii Romanorum*; IX. *U grobu św. Wojciecha*; X. „Skandal” w Akwizgranie; XI. *Sprawa gandersheimska*; XII. *Merseburg: odwołująca się restytucja*; XIII. *Ostatnia wyprawa do Italii. „Niewdzięczność Rzymian”*; XIV. *Niezwykły dokument*; XV. *Ostatnie miesiące i śmierć*; XVI. *Następca*; XVII. *Mirabilia Mundi. Otton III – próba charakterystyki*. Zawarte zostały wskazówki bibliograficzne, indeks osób i spis ilustracji.

Najbardziej kontrowersyjnym problemem panowania Ottona III, do dziś budzącym wiele zainteresowania i skłaniającym do wyrażania opinii, często sprzecznych, jest zamierzona przez tego władcę przebudowa ówczesnego cesarstwa, znana ogólnie pod hasłem *Renovatio Imperii Romanorum*.

Choć autor wskazał na brak źródeł, co do tych planów Ottona III, to wychodząc z ogólnie przyjętego obrazu w historiografii, podkreślił jego dążenie do uznania zwierzchności cesarza, w ścisłym sojuszu z papieżem, przez cały świat chrześcijański. Nie mogło to się oczywiście dokonać w ramach tzw. „cesarstwa hegemonalnego”, lecz w jakiejś – trudnej do scharakteryzowania – luźniejszej i dobrowolnej federacji państw chrześcijańskich, uznających nadrzędną, bynajmniej nie tylko honorową, władzę cesarza i papieża.

Na kanwie tego ponadnarodowego cesarstwa starano się ułożyć stosunki z państwami wschodniej Europy. Autor zanegował możliwość koronacji Bolesława Chrobrego w roku 1000, ponieważ źródła niemieckie nic o tym nie mówią, w przeciwieństwie do wydarzeń z roku 1025. Wyniesienie Chrobrego w roku 1000 miało

polegać na zwolnieniu go z uiszczania trybutu, tak jak pojmował to już Thietmar, i uhonorowaniu zaszczytnymi tytułami. Według autora nie były one pozbawione realnej treści. Godność „brata cesarza” oznaczała włączenie w skład „rodziny cesarskiej”, a włożenie cesarskiego diademu na głowę władcy polskiego mogło zapowiadać przygotowanie gruntu przez Ottona III pod przyszłą koronację, co być może nawet zostało zapowiedziane, a co polska tradycja zapamiętała jako rzeczywistą koronację. Poglądy te rozwinął J. Strzelczyk w biografii *Bolesław Chrobry* (Poznań 1999, rozdział IV, punkt 3).

Z wątpliwościami, odnośnie zmiany ideologicznej cesarstwa za Ottona III, wystąpiło ostatnio dwóch historyków niemieckich: K. Görich (*Otto III. Romanus Saxonicus et Italicus. Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie*, Historische Forschungen, Bd.18, Sigmaringen 1993) i G. Althoff (*Otto III*, Darmstadt 1996), co znalazło odzwierciedlenie w omawianej pracy. Według nich rządy tego władcy nie były przełomem wobec panowań jego poprzedników, ponieważ źródła saskie (po Widukindzie) wiążą godność cesarską z Rzymem, a dewiza *Renovatio Imperii Romanorum* oraz krytyka Ottona III w źródłach nie stanowią dla nas żadnych informacji o celach i treściach planowanej przez niego odnowy cesarstwa. Prymat Rzymu miał wynikać z jego roli jako siedziby Apostołów, i to też ma tłumaczyć miniatury z Ottonem III, gdzie Roma występowała na pierwszym miejscu. Na skutek takiego rozumowania, nie można wiązać opozycji wobec Ottona III po północnej stronie Alp, jak i sporu gandersheimskiego, z polityką renowacyjną tego władcy. Dewiza *Renovatio Imperii Romanorum* miała oznaczać, w takim oświetleniu, zaledwie troskę o stan papieżstwa, poddanego władzy rzymskich możnych, oraz zapowiadała energiczne przejęcie władzy cesarskiej w Rzymie, pokonanie przeciwników i innych niedogodności.

Obie te prace zyskały szybko oddźwięk w publikacji *Otto III. – Heinrich II. Eine Wende?* (Sigmaringen 1997), z której efektami polski czytelnik może się również zapoznać w omawianej publikacji J. Strzelczyka. Przyjmując poglądy Althoffa i Göricha, należałoby się spodziewać po Henryku II konsekwentnej kontynuacji polityki Ottona III. Choć nie brak elementów wspólnych dla obu panowań, to widoczne są istotne różnice, które – według Göricha – były jednak tylko powodem zmieniających się na niekorzyść cesarstwa okoliczności zewnętrznych. Jednakże wielość zmian zaistniałych za panowania ostatniego z władców saskich świadczy, że za Ottona III pojawił się nowy koncept cesarstwa, przynajmniej w ogólnych zarysach. Brunon z Kwerfurtu, Konstantyn z Metz, Thietmar i Tangmar stanowią niezależne od siebie źródła, z których przebiega niezadowolone wobec polityki rzymskiej Ottona III.

Różnice między Ottonem III a Henrykiem II znalazły najbardziej spektakularny, ale nie najważniejszy, wyraz w zmianie dewizy z *Renovatio Imperii Romanorum* na *Renovatio regni Francorum*. Fakt użycia przez Henryka II po raz pierwszy

tytułu *rex Romanorum* również przemawia za zawężeniem się perspektywy politycznej. Oznaczało to powrót do koncepcji „królestwa imperialnego” – niezależnie więc od tego, czy koronowany na cesarza, czy nie, król „frankijski” (niemiecki) był rzeczywistym cesarzem. Zauważono również, że otoczenie Henryka II nie obdarzało go takimi wypowiedziami i epitetami, jak Ottona III („sługa Jezusa Chrystusa”; „nasze, nasze jest cesarstwo rzymskie ...”; „twój Boski majestat”; czy wyobrażenia z Ewangeliarza akwizgrańskiego). Henryk II uważał się za „króla – Mojżesza” i „brata” biskupów, jednego z nich, a zarazem ich zwierzchnika. Miniatury przedstawiające Henryka II odzwierciedlają zmianę zaszłą za tego władcy w zakresie polityki zewnętrznej i doktrynalnej. W jednej z nich, powstałej około 1007 lub 1012 roku, z postaci symbolizujących kraje znika „Sklawinia”, przy zachowaniu jednak pozostałych postaci (Romy, Galli i Germanii), a popiersia w dolnej części obrazu symbolizują zapewne sześć prowincji królestwa niemieckiego. J. Strzelczyk zaznacza, że gdyby to ostatnie przypuszczenie było trafne, to innowacja ta dobrze wpisuje się w program Henryka II (*Renovatio regni Francorum*). Do miniatury powstałej około 1002 roku w Ratyzbonie zaczerpnięto wzór z miniatury Karola Łysego, ze „Złotego Kodeksu” z 870 roku. Sięgnięcie po karolińskie wzory było więc jeszcze jednym przejawem „odrodzenia frankijskiego” za Henryka II (wzory karolińskie należy traktować jako powrót do idei „cesarstwa hegemonialnego”).

Różnice programowe przebijające z miniatur, według autora, polegały na tym, że przedstawiając Henryka II eksponowały biblijne posłannictwo Narodu Wybranego, oraz podkreślały królewską władzę rozkazywania i z tym związane poszukiwanie wzorców w przedstawieniach typu karolińskiego. Miniatury Ottona III zaś zawierają treści majestatyczno-imperialne, uniwersalną koncepcję władzy oraz stanowią apoteozę władcy.

Książka J. Strzelczyka zapoznaje czytelnika również z innymi, nie poruszo- nymi dotąd, problemami panowania Ottona III. Mimo tego, że nie jest ona zaopatrzona w rozbudowane przypisy i szczegółowy spis bibliografii, posiada istotną wartość, polegającą – między innymi – na zaznajomieniu z osiągnięciami starszej, nowszej i najnowszej literatury przedmiotu.

Jarosław Sochacki
PAP Słupsk